

ФОРМУВАННЯ ПРОСТОРУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

Пожуєв В.І. (м. Запоріжжя)

Анотація

В статті представлена концепція формування простору європейської вищої освіти в контексті Болонського процесу.

Ключові слова

ЄВРОПЕЙСЬКІ ВИЩІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ, ОСВІТНІ ОРГАНІЗАЦІЇ, ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР, ГАРМОНІЗАЦІЯ АРХІТЕКТУРИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ, ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОЦЕС ЄВРОПИ ЗНАНЬ, МОБІЛЬНІСТЬ СТУДЕНТІВ, МІЖУРЯДОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО

Вступ

Європейський процес, завдяки його особливим досягненням упродовж останніх років, стає більш відчутною реалією для ЄС і його громадян. Європа стала свідком потреби і побудови освіти більш всеохоплюючої та спрямованої в майбутнє Європи на основі використання і зміцнення її інтелектуального, культурного, соціального, наукового та технологічного потенціалу. "Європа знань" є головним фактором соціального та людського розвитку, складового зміцнення й інтелектуального збагачення європейських громадян, рушійним чинником прогресу. Саме така Європа спроможна надати необхідні знання для протистояння викликам нового тисячоліття, усвідомлюючи спільні цінності і належність до єдиної соціальної та культурної сфери.

Мета статті:

- проаналізувати проблеми становлення простору європейської вищої освіти;
- визначити нові проблеми вищої освіти, пов'язаних з впровадженням Болонського процесу;
- визначити напрями міжурядового співробітництва щодо реалізації цілей Болонського процесу.

Обговорення проблеми

Група європейських держав взяла на себе зобов'язання щодо досягнення визначених у Декларації цілей. Спрямованість реформ у сфері вищої освіти, які паралельно були розпочаті в Європі, засвідчили рішучість багатьох урядів реформувати систему вищої освіти. Проте досягнення більшої сумісності та порівнянності систем вищої освіти потребує постійної уваги. Життєздатність та ефективність будь-якої цивілізації вимірюються її культурним впливом на інші країни. Європейські країни повинні забезпечити існування такої системи вищої освіти в Європі, яка була б привабливою для всього світу і відповідала б особливостям культурних та наукових традицій.

Доцільним, як вважають учасники угоди, є затвердження загальноприйнятої та порівнянної системи вчених ступенів, у тому числі шляхом запровадження додатка до диплома, з метою сприяння працевлаштуванню європейських громадян та міжнародній конкурентоспроможності європейської системи вищої освіти.

Запровадження системи відбувається на основі двох ключових навчальних циклів: додипломного та післядипломного. Доступ до другого циклу потребуватиме успішного завершення першого, який має тривати щонайменше три роки. Вчений ступінь, який присвоюється по завершенню першого циклу, на європейському ринку праці сприймається як відповідний рівень кваліфікації. Кінцевим результатом другого навчального циклу має бути вчений ступінь магістра або кандидата наук, як у багатьох європейських країнах.

Створення системи кредитів здійснюється на основі Європейської системи трансферту оцінок (ECTS) як відповідного засобу сприяння більшій мобільності студентів. Кредити можна також отримати не у вищих навчальних закладах, включаючи постійне навчання, за умови визнання їх з боку відповідного університету-отримувача.

Мобільність студентів досягається завдяки усуненню перешкод на шляху ефективного використання права на вільне пересування з безпосередньою метою:

- забезпечення студентам доступу до навчальних можливостей, а також відповідних сервісів;
- забезпечення визнання часу, який дослідник чи член адміністративного персоналу провів у європейському навчальному закладі, проводячи дослідження, викладаючи чи виконуючи відповідну до свого фаху роботу, зі збереженням їхніх законних прав;
- сприяння європейському співробітництву щодо забезпечення якості освіти з метою вироблення порівнянних критеріїв та методології;
- просування необхідних європейських стандартів у галузі вищої освіти, зокрема щодо розробки навчальних планів, співробітництва між освітніми закладами, мобільності схем та інтегрованих навчальних, дослідницьких та виховних програм.

Таким чином, європейські країни – учасниці Болонської угоди взяли на себе зобов'язання досягнути окреслених вище цілей – у межах своєї компетенції та поважаючи відмінності у культурі, мові, національних освітніх системах, а також автономію університетів – з метою зміцнення сфери вищої освіти в Європі. Задля цього проводиться політика міжкурядового співробітництва із залученням європейських неурядових організацій, що функціонують у сфері вищої освіти.

Аналіз свідчить, що є багато чинників, у тому числі й економічних, які зумовлюють необхідність перетворень в освітньому просторі Європи, підштовхують до створення такої системи отримання академічних ступенів, освітньо-кваліфікаційних рівнів, яка сприяла б спрощенню працевлаштування громадян європейських країн. Тривогу Європи викликало те, що на глобальних ринках праці європейські спеціалісти почали «програвати» американським спеціалістам.

В Болонській декларації відмічається, що з метою встановлення європейської зони вищої освіти до 2010 року необхідно гармонізувати системи рівнів (ступенів освіти): прийняти систему освіти, що ґрунтується на двох освітніх рівнях; створити європейську систему залікових одиниць, а також усунути перешкоди в отриманні студентами послуг, що мають відношення до освіти, у визнанні часу роботи в Європі викладачів і науковців при нарахуванні пенсії, у розвитку критеріїв і методології оцінки якості викладання; сприяти співробітництву між навчальними закладами, схем мобільності, інтегрованих програм навчання, тренінгу і проведення наукових досліджень.

Досягнення цілей Болонської декларації – процес складний і багато в чому суперечливий. Візьмемо хоча б таку суттєву проблему, як нерозвиненість системи коректного порівняння кваліфікацій. Існуючі конвенції (наприклад, Лісабонська, з визнання академічних ступенів, освітньо-кваліфікаційних рівнів, діяльність Європейської мережі інформаційних центрів з академічного визнання та мобільності, заснованої Радою Європи та ЮНЕСКО (The NARIC Network – National Academic Recognition Information Centres), не можуть бути визнані ефективними в частині визначення кореляцій між академічним рівнем фахівця – якістю оцінок, які отримано при складанні іспитів у вищому закладі освіти, та кваліфікацією фахівця як претендента на вакантну посаду (саме кваліфікація визначає рейтинг претендента на працевлаштування).

Створення системи визначення таких кореляцій неможливе без широкої кооперації суб'єктів ринку праці (роботодавців, установ, організацій та їхніх майбутніх співробітників – студентів) – представників не сфери освіти. Тому роль студентських організацій у Болонському процесі заслуговує на особливу увагу дослідників. Зазначимо, що першу конференцію з обговорення впливу Болонської декларації на акредитаційні механізми, критерії оцінки якості знань було проведено саме Європейською асоціацією національних союзів студентів (ESIB). Оскільки Болонська декларація – це узгоджена позиція урядів багатьох європейських держав, то для досягнення заявлених цілей було залучено механізми не тільки на рівні окремих університетів, а й на рівні законодавчої ініціативи та використання владних повноважень.

Крім Європейської комісії та представників усіх країн, які вже офіційно приєдналися до Болонської декларації, що є повноправними членами Болонського процесу, «рушійними силами» в Болонському процесі виступають також так звані Follow Up Institutions (організації сприяння з консультативними функціями): THE COUNCIL OF EUROPE (Рада Європи), EURASHE (European Association of Institutions in Higher Education – Європейська асоціація національних союзів студентів Європи), UNESCOCEPES (The UNESCO European Center for Higher Education – Європейський центр вищої освіти ЮНЕСКО).

Є й інші «конструктивні агенти» реформ, ініційованих Болонською декларацією. До них, безумовно, треба віднести також провідні університети Європи. Виходячи з ролі авторитетних закладів вищої освіти в забезпеченні економічного та соціального розвитку, університети повинні бути уповноважені приймати рішення щодо своєї внутрішньої організації та управління; вони в подальшому мають впроваджувати реформи в усі сфери свого життя, тобто виступати не об'єктами, а суб'єктами формування постболонського процесу.

Як бачимо, до розвитку Болонського процесу включено різноманітні державні, політичні і громадські сили. Аналогічно Болонському з 2000 року розпочався процес, що отримав назву ERA (European Research Area – Європейський дослідницький простір) щодо об'єднання досліджень в Європі. Система європейської вищої освіти стає більш прозорою, підвищується якість освіти на рівнях навчальних закладів. Якість вищої освіти стає основою створення «Європейської зони вищої освіти». При цьому і в подальшому первинна відповідальність за якість вищої освіти лежить на кожному окремому навчальному закладі. Міністри звернулися до ENQA (European Network for Quality Assurance in Higher Education – Європейської мережі підтвердження якості вищої освіти) та її членів з пропозицією у співпраці з EUA, EURASHE та ESIB розробити узгоджені стандарти, процедури та рекомендації з питань гарантії якості.

Терміном для впровадження двоступеневої системи освіти, що ґрунтується на двох рівнях навчання, прийнято 2005 рік. Підкреслено важливість мобільності у навчальній, культурній, політичній, соціальній та економічній сферах. В останні роки показники мобільності зросли великою мірою завдяки значній підтримці програм Євросоюзу. Очікується подальший розвиток ECTS (European Community Course Credit Transfer System – Європейської кредитної системи взаємовизнання) накопичувальної системи, яка могла б використовуватися у межах європейської зони вищої освіти для підвищеної мобільності студентства та у розвитку міжнародних навчальних програм. Йшлося і про прийняття легко зрозумілої та порівнянної системи ступенів, що підтвердило важливість

Лісабонської конвенції про взаємовизнання дипломів, які мають ратифікувати всі країни-учасниці Болонського процесу.

Згідно з рішенням Болонської конференції, кожен студент, який закінчить університет після 2005 року, автоматично і безкоштовно отримуватиме Додаток до диплома широко розповсюдженою європейською мовою, що сприятиме працевлаштуванню та продовженню освіти. Потрібно не тільки забезпечити гідні умови проживання та навчання для студентів, щоб вони могли успішно завершити курс навчання протягом обумовленого строку без перешкод, пов'язаних з соціальною та економічною ситуацією в студентських сім'ях, але й залучити студентство як повноправного партнера до управління вищою освітою. Тому університети та студентство мають брати активнішу участь в управлінні вищою освітою. Щоб підвищити привабливість європейської зони вищої освіти будуть створюватися стипендіальні програми для студентів з країн третього світу, а також збільшуватимуться можливості для всіх громадян, згідно з їхніми бажаннями, йти шляхом вищої освіти протягом всього життя.

Європейська зона вищої освіти та Зона європейських досліджень – дві засади суспільства, що ґрунтуються на знаннях. Визнаючи необхідність тісних зв'язків між ЕНЕА (Європейською зоною вищої освіти) та ERA (Європейським науково-дослідницьким простором) у майбутній "Європі знань", а також важливість досліджень як складової частини вищої освіти Європи, слід подивитись ширше на двоступеневу систему вищої освіти як мету сьогодення і включити стадію отримання докторського звання як третій ступінь Болонського процесу, збільшити мобільність у підготовці дослідників.

Країни-учасниці Європейської культурної конвенції можуть бути прийнятими у члени Європейської зони вищої освіти, довівши своє бажання і готовність дотримуватись мети Болонського процесу у власній системі освіти. На рівні держави входження освітньої сфери України до міжнародного освітнього простору визнається сьогодні важливою складовою модернізації освіти у контексті інноваційної моделі розвитку. Характеризуючи стратегію українських реформ на науково-практичній конференції «Утвердження інноваційної моделі розвитку економіки України» (лютий 2003 р.). На часі визначення та реалізація широкомасштабної довгострокової стратегії модернізації всієї системи освіти, наближення її до стандартів Європейського Союзу. Треба більш активно працювати над проблемою інтеграції науки та освіти. Має бути більш активною позиція держави у питанні підготовки кадрів вищої кваліфікації в зарубіжних навчальних закладах.

Але процес входження до європейської зони вищої освіти для нас складний. Членство у Болонському процесі спричиняє значні

зміни та реформи у всіх країнах, що приєднуються. Справді, складно організаційно-методично здійснити і психологічно нелегко погодитись, що міжнародно-визнаним науковим ступенем стане «доктор філософії», необхідно скоригувати принципи присудження наукових ступенів, що сформувалися протягом десятиліть. Чи кожен керівник буде готовий реально зробити студентство повноправним партнером в управлінні вищою освітою? Що таке «європейський інженер» сьогодні і як нам побудувати підготовку інженера, яка є традиційною для українських технічних університетів, перейти до двоступеневої системи підготовки, здійснити реальну інтеграцію науки і освіти? І все це треба зробити так, щоб зберегти краще із історичного досвіду вітчизняної вищої школи. Потрібна нова концепція вищої освіти, зокрема технічної, з урахуванням вимог Болонського процесу та рішучість у здійсненні реформ.

Провідні університети України, користуючись можливостями, наданими законодавством (автономність, самоврядність, можливість визначати зміст навчального процесу та розбудувати міжнародну діяльність), включаються у роботу з реалізації положень Болонської декларації. Наприклад, широке відкриття міждисциплінарних програм навчання: протягом останніх років в НТУУ «КПІ» та інших технічних університетах України відкрито десятки спеціалізацій на стику інформатики, комп'ютерних технологій та природничих, інженерних, спеціальних і фундаментальних дисциплін. НТУУ «КПІ» активно розробляє механізми і методики переходу до нової структури навчального процесу, разом з іншими університетами країни бере участь у педагогічному експерименті, який проводить Міністерство освіти і науки України щодо запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу (вона взагалі не передбачає чіткої регламентації навчального року: кожен студент сам формує свою «траєкторію навчання», має набрати певну кількість «кредитів», навіть перериваючи навчання, і знову його продовжувати у зручний для себе час).

Простір європейської вищої освіти у межах першого десятиріччя третього тисячоліття формується з метою, щоб досягти таких цілей, які розглядаються як першочергові для створення концепції європейської вищої освіти й просування європейської системи вищої освіти цілим світом. Прийняття системи зрозумілих ступенів і ступенів, які можна легко зіставити, у тому числі, через впровадження Додатка до диплома, для забезпечення можливості працевлаштування європейських громадян і підвищення міжнародної конкурентноздатності європейської системи вищої освіти.

Європа має величезний потенціал, щороку тисячі університетів передають свої знання сотням і тисячам випускників. Більшість з них, а також окремі департаменти мають статус міжнародних. Європа - один з найбільших ринків світу, проте існує ще досить багато перепон

Основні завдання, принципи та етапи формування зони європейської вищої освіти

щодо мобільності студентів, викладачів та дослідників: низький рівень співпраці між університетами; недостатня організація у частині передачі нових знань від університетів до світу праці; неадекватне фінансування або його неефективне використання.

Уже декілька років Болонський процес узгоджується з політикою комісії у сфері вищої освіти через європейські програми зі співробітництва, особливо "Socrates-Erasmus". Цей факт було визнано у Празі та запропоновано комісії стати повноправним членом Болонської структури нарівні з іншими державами, які підписали Болонську декларацію. Комісія підтримує більшість напрямів Болонського процесу, наприклад, сприяє введенню додатка до диплома, у якому вказано точні назви кваліфікацій, а також запуску програми "Erasmus-Mundus", що робить привабливою європейську вищу освіту в глобальному масштабі. Такі заходи, що є частиною всеохоплюючого підходу ЄС до питань у сфері освіти, взаємно доповнюють один одного, сприяючи досягненню проголошених цілей у межах різних систем вищої освіти. Ця взаємодія супроводжується, наприклад, заходами ЄС з підвищення мобільності для посилення прозорості і визнання кваліфікацій в Європі, що відповідає широкій реформі ЄС у рамках Лісабонської стратегії.

У березні 2000 року голови країн ЄС та уряд у Лісабоні визначили цілі та розробили стратегію для Європи на період до 2010 року: створити економіку, що найдинамічніше розвивається, базується на знаннях і здатна до стійкого економічного зростання з підвищеними можливостями працевлаштування населення на основі його соціальної інтеграції. У березні 2002 року в Барселоні вони засвідчили, що європейська освіта та системи навчання мають відповідати загальноновизнаним стандартам якості.

Міністри освіти ЄС інтерпретували це як серію загальних цілей для різних освітніх систем в Європі. Прогрес у досягненні цих цілей оцінюватимуть за "загальноприйнятими показниками європейського середнього рівня успішності" або "європейськими еталонами".

5 лютого 2003 року комісія прийняла документ щодо ролі університетів у "Європі знань", в якому виділено ті проблемні питання, які постали перед європейською вищою освітою на перетині дослідницької діяльності, програм з додаткової освіти та інновацій. Документ викликав дебати з боку академічної спільноти та суспільства в цілому, окремих дослідників, університетів, університетських мереж, дослідних організацій, суспільних органів, роботодавців, профспілок тощо.

Більшість з одержаних відповідей містять висловлювання, що відображають широкий консенсус щодо ключової ролі університетів у "Європі знань" і тих основних умов, за яких університети здатні виконувати цю роль. Підкреслено важливість питань фінансування з урахуванням його потрібного рівня (йдеться про потребу

диверсифікацій доходів та ефективнішого використання наявних ресурсів). Тривалі терміни навчання та високий рівень "відсіву" студентів розцінено як витрату ресурсів як з боку студентів, так і з боку університетів. Тоді як курс взято на посилення інституційної автономії, у більшості висловлювань зазначено про потребу удосконалення методів професійного управління. Загальна картина диверсифікованого європейського університетського простору з різними інтенсивністю і типами досліджень (інновацій та профілями викладання) навчання розглядається як шлях до майбутнього. Потрібні особлива підтримка досліджень, викладання та соціальна спрямованість діяльності університету.

Університети розраховують на значну підтримку на європейському рівні особливо щодо створення загальноєвропейського простору вищої освіти та загальноєвропейського простору наукових досліджень та інновацій. У цьому контексті пропонується збільшити фінансову підтримку з боку ЄС, у тому числі для розширення мобільності, структурних перетворень у рамках Болонського процесу, для розвитку потенціалу досліджень, інновацій та регіональних інноваційних об'єднань, підвищення привабливості Європи в глобальних масштабах у сфері освіти та досліджень тощо. Також запропоновано створити різні європейські інструменти, а саме: спільні ступені, докторантуру, механізми оцінення якості, інструменти прозорості та порівнянності, гнучку політику в сфері доступу та прийому у вищі навчальні заклади тощо. Такі рекомендації часто розглядають як спроби послаблення національних рішень у сфері доступу, визнання й мобільності персоналу, що є обмежуючим чинником для університетів ряду країн з тим, щоб вони повною мірою могли використати нові можливості на європейському рівні. Відповіді також відображають достатню поінформованість щодо ролі університетів як рушійних чинників регіонального розвитку. Університетам було надано підтримку з боку європейських структурних фондів у формі різних пропозицій.

Загальновизнаною стала потреба збільшення привабливості систем та інститутів вищої освіти в Європі та світі. Більшість відповідей вказують на потребу порівняння Європи та США (які чинники забезпечують успіх американській системі) та надання порівняних даних. У цьому контексті особливу увагу приділено гуманним ресурсам (кар'єра, посада, перспективи росту) та аспектам навчальної програми (визнання ступеня, демонстрація якості, орієнтація на потреби тих, хто навчається).

Зміни (реформи) після підписання Болонської декларації

У документі **Напрямок II** йдеться про існування взаєморозуміння щодо основних завдань процесу, передусім це - мобільність, можливість влаштування на роботу та конкурентоспроможність. Сприяння мобільності серед студентів і випускників (*mobility of*
Основні завдання, принципи та етапи формування зони європейської вищої освіти

students) було одностайно схвалено, тоді як питанню мобільності працівників (staff mobility) приділялося недостатньо уваги. Було схвалено також такі документи, як ECTS та додаток до диплома.

Болонська декларація ще раз підтвердила, що можливість улаштування на роботу - це основне питання вищих закладів у всій Європі. Під час дебатів взято до уваги і той факт, що існує багато шляхів, як зробити перші ступені "релевантними для європейського ринку праці" згідно з Болонською декларацією і не бути тісно прив'язаними до ситуації на ринку праці, яка має тенденцію постійно змінюватися. У всій Європі є багато нових "професійних бакалаврів" і невелика кількість нових "професійних магістрів", особливо (але не тільки) в коледжах і технікумах, хоча в деяких країнах здобутий ступінь бакалавра розглядається здебільшого як підготовка до подальшого навчання чи вступу до аспірантури.

Більшість країн сприймають конкурентоспроможність як позитивне явище і підтримують ідею створення привабливої системи вищої освіти. Деякі країни розробили спеціальні проекти, щоб надати потрібну інформацію та залучити більше студентів з неєвропейських країн.

У документі **Напрями II** показано, що ECTS була прийнята як багатофункціональний інструмент у формуванні єдиного Європейського простору освіти. Спостерігається тенденція запровадження майже у всіх країнах систем ECTS або систем, сумісних із ECTS. Це можна зробити на обов'язкових підставах або віддати на розгляд ректорів і/або міністерств. Є побоювання, що запровадження системи кредитів не дасть можливості університетам організувати навчальний план у логічній для них послідовності або змусить їх визнати, що зможе призвести до зниження якості освіти. Щоб уникнути значних розбіжностей, які можуть зруйнувати всі очікувані переваги цієї схеми, потрібні більш скоординовані дії щодо запровадження ECTS.

Децентралізований підхід до гарантій якості/акредитації, який використовують у Німеччині, може стати поштовхом для основного європейського підходу, який базується на взаємовизнанні рішень, прийнятих комісією з гарантії якості; повазі до національних особливостей та розбіжностей у предметах; на потребі уникати перенавантаження університетів із усе ще іншим рівнем оцінювання та контролю.

Болонський процес має також величезний вплив на країни, які не брали в ньому участі: у звіті **Напряму II** охоплено такі європейські країни, як Албанія, Боснія і Герцеговина, Хорватія, Кіпр, Македонія. Він не охопив інші країни, хоча було зрозуміло, що такі держави, як Туреччина, Росія та деякі інші країни СНД виявили інтерес до цього процесу. Болонською декларацією зацікавились в Албанії та в країнах колишньої Югославії. Щодо системи вищої освіти на Кіпрі, то вона вже

слідують основним напрямом Болонської декларації. Процес змін від Болоньї до Праги свідчить про те, що конвергенція продовжується, зміцнюється і поширюється.

Підкреслюється європейська традиція вищої освіти більше як "громадської справи" (частини громадської політики щодо соціального розвитку), а не комерційного продукту. Також наголошується важливість автономії університету як неодмінної умови успішного впровадження настанов Болонської декларації (заклади, які не змінюють свої навчальні плани і не пристосовуються до швидкозмінних потреб та можливостей будуть потерпати від конкуренції). Інший наголос зроблено на якісному забезпеченні механізмів та їх вирішальній ролі для ефективного функціонування європейської вищої освіти. Європейські заклади вищої освіти визнають справедливість вимог і потреб студентів у кваліфікації, яку вони можуть ефективно використовувати у навчанні та кар'єрі по всій Європі. Тому Саламанська конвенція має бути розглянута у багатьох аспектах як ключовий документ для майбутніх напрямів розвитку європейських закладів вищої освіти.

Студентська конвенція в Гетеборзі, що проводилася в рамках ESIB, особливо наголошує на розвитку всіх типів мобільності в європейських закладах вищої освіти і закликає міністрів та ректорів університетів не нехтувати соціальними аспектами Болонського процесу (наприклад, такими як доступ до всіх рівнів системи вищої освіти, організованої як двоступенева, та адекватне забезпечення мобільності). Залучення студентів до роботи семінарських груп і їх активна участь у дискусії та подіях Болонського процесу - дуже важливий фактор. Поява ESIB як головного партнера зробила можливим поліпшення діалогу урядів, закладів та студентів на європейському рівні і негайно знайшла відображення у Празькому комюніке міністрів.

Згідно з положеннями Болонської конвенції міністри, відповідальні за вищу школу в країнах - учасницях договору, зібралися у Празі з представниками вищих навчальних закладів, щоб підбити підсумки прогресу, досягнутого з часу проведення Болонської конвенції, та визначити пріоритети на майбутнє. Вони ще раз підтвердили свої зобов'язання перед європейською вищою школою до 2010 року. Ще три країни були запрошені до "Болонської родини" (Хорватія, Кіпр, Туреччина).

Міністри висловили своє задоволення досягненнями останніх двох років і довірили створеним робочим групам розробляти напрями розвитку. Вони також вирішили декілька питань на наступні два роки:

- можливість продовжувати навчання протягом усього життя (Це має бути визнано і відображено, наприклад, у загальному обсязі кваліфікацій та схемах залікового переведення.);

- розвиток загальної схеми кваліфікацій і якісного забезпечення, акредитації/сертифікації механізмів, до чого вперше відверто закликали міністри.

Це стало можливим лише завдяки Болонській декларації, яка зовсім не накладає штучних стандартів, що стримують загальні потреби та тенденції і використовують напрями, які вже існують у деяких країнах та установах. Запровадження цих стандартів пояснюється тим фактом, що вони не використовувалися і не поширювалися на європейському рівні. Ця функція "кристалізації" процесу могла спрацювати лише тоді, коли перестороги та занепокоєння, викликані декларацією, з'ясовані і таким чином зменшені. Зменшення і навіть зникнення занепокоєння щодо цього можна було спостерігати протягом останніх двох років, що зумовлено багатьма ключовими аспектами. Припускається, що цей процес призведе до уніфікації (однорідності) європейської вищої школи, що, у свою чергу, знищить різноманіття національних освітніх систем, мов і підходів або поставить навчальні плани у суворі рамки. Багато хто тепер вважає Болонський процес можливістю підвищити якість навчальних курсів і планів, які б більше відповідали потребам та загальній меті. Отже, занепокоєння щодо того, що запровадження залікової системи, такої як ECTS, може позбавити університети можливості організовувати свої навчальні курси як структурований навчальний процес і логічну послідовність.

Висновки

1. Таким чином, інформаційна цивілізація XXI ст., що змінила індустріальне XX ст., об'єктивно потребує глобальної соціальної трансформації, в основу якої покладено докорінні, соціокультурні, технологічні, гуманітарні освітньо-інформаційні зміни. Україна, яка обрала шлях до європейської інтеграції, демократизації суспільства, зокрема гуманітаризації освіти в національній програмі України «Освіта. Поступ у XXI ст.», повинна гідно увійти до європейського освітнього простору.

2. Учасники Празької конференції доповнили перелік „болонських” цілей ще трьома:

- створення в усіх куточках Європи умов для навчання упродовж усього життя;
- для дотримання принципу рівноправної участі студентів і науково-викладацького персоналу в навчальному процесі та інших формах діяльності університетів має вводитися кредитно-модульна система і трансфер навчальних кредитів, створюватися й узгоджуватися нові навчальні програми, де поєднувалися б академічна якість і наукова глибина з формування у молоді такого рівня професійної компетентності;
- створення нових спільних навчальних програм, привабливих не лише для європейців, а й представників молоді інших континентів.

Для цього не менш важливо організувати і підтримувати роботу забезпечення якості вищої освіти, акредитації і сертифікації навчальних програм і самих закладів.

Подальші перспективи наукового розвитку:

- ✓ впровадження Болонського процесу в Запорізькій державній інженерній академії;
- ✓ оптимізація Болонської декларації для підготовки магістрів;
- ✓ удосконалення концепції Болонського процесу у вищій школі.

Джерела

1. Болонський процес у фактах і документах / Упорядники Степко М.Ф., Болюбаш Я.Я., Шинкарук В.Д., Грубінко В.В., Бабин І.І. – Київ-Тернопіль: Вид-во ТДПУ ім. В.Гнатюка, 2003. - 52 с.
2. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу (документи і матеріали 2003 - 2004 рр.) / За ред. В.Г. Кременя, авт. кол.: Степко М.Ф., Болюбаш Я.Я., Шинкарук В.Д., Грубінко В.В., Бабин І.І. – Київ-Тернопіль: Вид-во ТДПУ, 2004. - 147 с.
3. Ван дер Венде М.К. Болонская декларация: расширение доступности и повышение конкурентоспособности высшего образования в Европе // Высшее образование в Европе. -2000. -Том XXV.-№ 3.
4. Долженко О.В. Сорбонская и Болоннская декларации: Информация к размышлению // Вестник высшей школы: Alma mater. - 2000. -№ 6.
5. Журавський В.С., Згуровський М.З. Болонський процес: головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти. - К.: ІВЦ «Видавництво «Політехніка», 2003. - 200 с.
6. Довженко О. Какова наша школа (по результатам международного сравнения) // Вест. высш. шк. (Alma mater). – 2002. - №3. – С.37-42.
7. Згуровский М. Болонский процесс: путем европейской интеграции // Зеркало недели. – 2003. – 18 окт. (№40). – С.17.
8. Малицкий Б.А. Состояние исследований проблем науки и использования научных знаний в Украине // Наука и науковедение. – 2002. - №3 (29). – С. 3-10.
9. Збруєва А. Болонський процес: пошуки шляхів підвищення конкурентоспроможності Європейської вищої школи // Шлях освіти. – 2002. - №1. – С.18-21.
10. Сікорський П.Г. Положення про модульно-рейтингову систему навчання у вищих навчальних закладах. – Львів: 2001. – С. 9.
11. Пожуєв В.І. Болонський процес і основні тенденції розвитку Європейської освіти // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – Запоріжжя, ЗДІА. – Випуск №16. – 2004. – С. 4-22.

12. Пожуєв В.И. Высшее образование в условиях глобализации / Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – Запоріжжя, ЗДІА. – Випуск №20.–2005.–С.5-17.

13. Пожуєв В.І. Вища освіта як фактор інноваційного розвитку суспільства та інтеграції України в європейське співтовариство / Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – Запоріжжя, ЗДІА. – Випуск №19 – 2005. – С. 5-20.

14. Пожуєв В.И. Особенности внедрения кредитно-модульной системы в учебный процесс / Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – Запоріжжя, ЗДІА. – Випуск №21. – С. 4-11.

15. Пожуєв В.І. Основні тенденції розвитку вищої освіти в контексті Болонського процесу / Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – Запоріжжя, ЗДІА. – Випуск №22. – С. 4-20.

Стаття надійшла 23.05.05 р.